

CORTE NACIONAL DE
JUSTICIA

**LLAKIKUNATA IMA SHINA
ALLICHINAMANTA 053-2023
DEL CONSEJO DE LA
JUDICATURA**

CORTE NACIONAL DE JUSTICIA

KAMACHIK WASIPI CHIKAN CHIKAN
KAWSAYKUNAPAK RIMANAKUY
TINKUYTA RURANA ÑAN

RUNA TARIPAYWAN MAMA LLAKTA TARIPAYWAN
PUSHAKKUNAPURA TINKUCHINA, LLIKA RURAYKUNAPI,
YANAPANAKUSHPA YACHANAPAK KILLKAMI

TINKUCHIY YANAPANAKUNAPAK

En colaboración con

Canada

ENCUENTRO DE ECUADOR Y CANADÁ:

UN DIÁLOGO INTERCULTURAL ENTRE LA
JUSTICIA INDÍGENA Y LA JUSTICIA ORDINARIA

CHIKAN CHIKAN TARIPAYKUNA: Pushana ñan pankakuna Consejo de la Judicatura 053-2023 yuyarishpa rurashka kamachik.

Dr. Marco Xavier Rodríguez Ruiz
CORTE NACIONALPAK HATUN PUSHAK

Denisse Coronel
**KAMACHIKKUNAPAK HATUN YANAPAK, SHUKTAK MAMÁ LLAKTAKUNAWAN
TARIPAYMANTA YANAPAK PUSHAK**

CORTE NACIONAL JUDICATURAMANTA YANAPAYTA APAKKUNA

Bélgica Lara
Juan Schafry
Gastón Velásquez
Luis Flores
Dayanna Gonzalvo
Abigail Jácome

Humberto Salazar
FUNDACION ESQUELPAK HTUN PUSHAK

Verónica López
KAY RURAYKUNATA PUSHAK

KAY RURAYKUNATA YANAPAY PUSHAKKUNA

Andrés Mitte
Doris Vaca
María Miranda
Andrés Jijón

Fundación Esquel

Diseño y diagramación

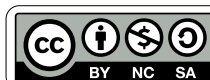
Esquel CLIC Editorial

Quito, 2026

© Fundación Esquel
Av. Colón E4-175, entre Amazonas y Foch
Ed. Torres de la Colón, Mezzanine, ofic. 12
Quito, Ecuador
Teléfono: (5932) 252-0001
www.esquel.org.ec
Quito D.M., marzo de 2026

Kay killka hawa lma timanata charishpaka Kayman willapay: comunicacion@esquel.org.ec

Fundación Esquel, Corte Nacional hatun taripaykunata apakwan rurashksmi, Ecuador mama llaktawan Canadá mama llaktawan tantanakushpami rurashka, hatun taripayta kamachinawan runakunapak taripaykunata kamachinakunawan chimpapura rimanakushpa

CC BY-NC-ND: Esta licencia permite copiar y distribuir el material en cualquier medio o formato, solo con fines no comerciales, y siempre y cuando se dé la atribución al creador.

YACHAYKUNAPAK KATINAKUNA

RIKUCHIKUNA	8
YACHAY SHIMIKUNA	9
KAMACHIK WASIPI CHIKAN CHIKAN KAWSAYKUNAPAK RIMANAKUY TINKUYTA RURANA ÑAN	14
Munay	14
Pipaktak kan	14
Maypi paktachina	14
NIKI 1: KAMACHIK RURAYKUNAPAK HATUN YUYAYKUNA RIMANAKUY TINKUYWAN RURANA	15
1.1 Rimanakuywan kamachik yuyayta achikchina	15
1.2 Principios de la justicia intercultural	16
1.3 Chikan chikan kawsaykunapak tinkuchiK kamachik ñankuna	16
NIKI 2: Taripay ruraypika, chikan chikan kawsaykunata charikkuna tinkuchik rimanakuypak pushaykuna I	17
2.1 Chikan chikan kawsaykunawan Taripaypi rimanakuy tiyana.....	17
2.2 Chikan chikan kawsaykunapak tinkuchik rimanakuypak hatun yachaykuna.	17
2.3 Yanapakkunawan pushashkami rimanakuykunaka	18
2.4 Kawsaypura rimayta pushkak runa kanapak munaykuna:	18
2.5 KAWSAYPURA RIMAYTA PUSHKAK RUNAPAK RURAYKUNA	18
NIKI 3: Chikan chikan kawsaykunapak taripay kallarikunami, taripay ruraykunapipash, runakuna ayllu lláktakunamanta tinkunakuchun munaykuna	19
3.1 Kamachikta maskak pushkak runapak ruraykunamanta	20
3.2 Hatun taripayta pushkak runapak tantanakuykunapi ruraykuna.....	20
3.3 Llakta yanapak kamachik runakunapak ruraykuna.....	20
3.4 Kamachik ñankuna: runa kawsay yachaywan, shimi yachay rikukkunawan tawka taripaykuna kawsayta kallpachinapak	21
3.5 HUCHA TARIPAYPI KISHPIRINAMANTA USHAY, CHIKAN CHIKAN KAWSAY YUYAYKUNAWAN	21

3.6 KISHPIRINA KAWSAYTA KICHUSHKAMANTA	21
NIKI 4: HATUN KAMACHIK YACHAYPAK KISHPIRIKUNA, HÁBEAS CORPUS YUYAYKUNAWAN.....	23
4.1 KAMACHIK RUNAKUNAPAK RURAYKUNA CHIKAN CHIKAN KAWSAY YUYAYTA PAKTATA RIKUNAPAK.....	23
4.2 CHIKAN CHIKAN KAWSAY YUYAYKUNAWAN KISHPIRINAMANTA	24
4.3 Runapak alli kawsayka mana llakichishka, mana wakllichishkachu kana	24
4.4 Flujograma: Sustanciación del Hábeas Corpus Intercultural.....	25
NIKI 5: CHIKAN CHIKAN KAWSAYKUNAPURA RIMANAKUYTA CHARINAMANTA	26
5.1 Chikan chikan kawsayta charikkunawan chimpapura rimanakushkata katinami.....	26
5.2 Llaktakunapi taripayta pushakkunata tapunamanta:.....	27
5.3 Flujograma: Responsabilidades Institucionales de Monitoreo.....	27
KAMACHIKKUNAPURA RIMANAKUY, YANAPANAKUY IMA RURAYKUNA: RUNAKUNAPAK KAWSAY KAMACHIK MAMA LLAKTAPAK KAMACHIKWAN.....	30
Munaykuna	30
Pipaktak kan	30
Maipitak paktachina:.....	30
Alli Taripay llika kamachinapak kallary yuyaykuna.....	31
Tukuy yachaypi yaykuk yuyaykuna	31
NIKI I: ISHKAY KAMACHIKWAN TINKURISHPA RIMANAKUYKUNAPI YANAPANAKUNAPAK ÑANKUNA	32
1.1 Atiyta kichuchinamanta	32
1.2 Ima shinatak runakunapak llakikunataka riksi tukun	32
1.3 Ima shinatak runa kashkataka riksishun.....	33
1.4 Imatatak ruranka ayllu llatapi kawsakkuna mana riksikpika?	34
1.5 Imashinatak runa taripaykunata pushakkunataka riksishun?.....	34
1.6 Ima shina Atiy kamachikta kayshukman yallichina.....	35
1.7 Yanapanakuna runa taripayta pushakkuna paktachichun.....	35
1.8 Yanapanakuykuna.....	35

NIKI II: TINKUCHI RURAY ÑANKUNAWANMI TARIPAYTA PUSHAKKUNAKA APANA KAN.....	37
NIKI III: CHIKAN CHIKAN KAWSAY RIMANAKUYKA MANA TUKURISHPAMI TIYANA KAN, HATUN TARIPAYWAN, RUNA LLAKTA TARIPAYWAN TANTALLA	39
3.1 Ima shina rimanakuykuna tiyanamanta, shinallatak tinkunakuymanta.....	39
3.2 Chikan chikan kawsayta chatikkunawan timanakuy pachata paskana.....	40
3.3 Rimanakuypak tantanakuna ñan.....	40
TINKUCHIY YANAPANAKUNAPAK	41
RUNAKUNAPAK CHIKAN CHIKAN RIMANAKUYMI.....	42
RUNAKUNAPAK CHIKAN CHIKAN RIMANAKUYM.....	44
Chikan chikan kawsayta Rikunapak Ilika	46
Rikunapak Ilika - Ruranakunata kayshukman yallichina.....	47
Rikunapak Ilika -Yanapanakuna.....	47
Yanapak Kamachik wasikuna.....	48
RIKUNAPAK WILLAY KAMUKUNA	49

RIKUCHIKUNA

Ecuador mamallaktapi, llakta yanapak, runakunapak kamachika, chikan chikan kawsayta yupaychashpa, allí kashkata rikuchin; llaktakuna, ayllukuna, shinallatak sumak kawsaymi tiyakpimi kayshukwan chayshukwan tantanakushpa taripaykunata, kamachikunata ñawpakman sinchiyachina kan

Shina kashkamantami, Hatun mama llaktapak kamachik, taripaykunata apak, kay kanachina wasimanta, ari nishpa paktachikapak kay ñankunata sinchiyachishpa tankana munayta charin, Hatun taripay kamachikkunawan, runa kamachik taripakunawan tantalla apanakunkapak. Kay ruraykunapika, Federal

Judicial Affairs Canadámanta (FJA), shinallatak Esquel Fundación tantanakuywan yanapanakushpa ñawpakman apakun, chikan chikan kawsay runakunawan tantanakushpa rimanakushpa. Chaymantame kay ruraykunataka Justicia Intercultural nishkata, Consejo de la Judicatura yuyarishkakunata 053-2023 tukuykuna riksichun churan.

Kay pushana ñan pankakunata Consejo de la Judicatura 053-2023 yuyarishpa rurashka kamachiktami kankunapak makipi churan. Consejo de la Judicaturaka, ishka rurashka ñankunatami rikuchin, KAMACHIKUK TARIPIY RURAYKUNAPI CHIKAN CHIKAN KAWSAYKUNAPAK CHAWPIPI ALLI, TINKUCHISHKA RIMANAKUYTA RURANA KAMACHIK. Shinallatak RUNAKUNAPAK TARIPIYWAN MAMA LLAKTAPAK TARIPIYWAN TINKUCHIY YANAPANAKUNAPAK ÑANKUNA, chimpapuramanta chikan chikan kawsaykunawan tantarishpa mahntak apana kashkata allí rikushpa yanaparinakuchun.

Ishkantak yachaykunami kankunaman chayanata munan, hawalla rimaypi, ama imapi pantarikapak, shinallatak yachachina yanapakkunawan, rikuchikunawan (diagramakuna) shinallatak rikuykunawan yanapashpa, taripayta pushakkuna llakta kawsakkuna yachachunkuna.

Tukuchikapakka ninimi, kay llankayka, Hatun kamachik wasikunapak arinishkami, taripaykuna, kamachikkuna, pakata kashkata rurachun, mama llaktapi imalla llakikuna tiashkata riksishpa. Munanchikmi, kay yanapak pankakunaka allí ñan shina, hawalla imatapash ruraypaklla kachun, kay pankakunaka imatapash allí kashkata paktachinapak kachun, chikan chikan purakuna tantanakushpa, rimanakushpa, shinami tukuy mama llaktapi kawsakkunapak allí paktachikuna kamachikkunawan tiyachun.

Dr. Marco Xavier Rodríguez Ruiz

Presidente (e) de la Corte Nacional de Justicia

YACHAY SHIMIKUNA

KAMACHIK WASIPI CHIKAN CHIKAN KAWSAYKUNAPAK RIMANAKUY TINKUYTA RURANA ÑAN

Mana alli hapishkata kishpichina

Kaika kanmi, mana alli hapishka runakunata kishpichinapak, kaywanmi imapish yangamanta hapishkakunata kishpichishpa kacharin, paipak kawsayta paypak aychata ama ashawan llakishishpa charichun.

Kikipak ñaupá kawsaykunamanta kamachik

Runakunapak kawsaypi, llaktakunapak kawsaypi imalla kamachikkuna tiyashkami, llakikuna, piñanakuykuna ama tiyachun, kaika kikin kawsaiji ruraykunapi ñawpa yuyakkunapak kawsaypi rikushpami charin.

Chikan chikan kawsaywan rimanakuy

Imashina chimpapura yanapanakunami, chaywanmi yachaykunatapash Mama llakta taripaywan Runa taripaywan kikipak kawsaykunata mana llakichishpalla, shinallatak runakunapak ushaykunata wakichina.

Taripay kamachik wakichinakuna

Chikan chikan kawsaykunawan tantalla kawsaymi, paktata, mana hawayashpalla, paypak kawsayta mana uchillayachishpa.

Chika chikan kawsaykuna

Chikan chikan kawsaykunawan tantalla kawsaymi, paktata, mana hawayashpalla, paypak kawsayta mana uchillayachishpa.

Runa taripay kamachik

Runa llaktakunapak kikin taripay llikami kan, paykunapak kikin kamachikkuna, kawsay yachaykuna, ñawpa ruraykuna, maypimi chikanyaykunata allichina ayllu kawsayta alli pushanapak.

Taripay yachaykunata tantachishka

Taripay yachaykunata tantachishkami, kamachikta yuyarishpa paktachishpa allichishkakunata churashka yachaykunami kan; chaykunatami khipa shuk shina allichinapi rikushpa yachankuna.

Runa kawsayta yachanakuna

Runa llaktakunapak kawsay, yachaykuna, ñawpa ruraykuna, alli kawsay churanata yachanakunami kan; chaytami taripay pushakkunaka, kawsay yuyayta yupaychishpa kamachikta yuyarishpa paktachina.

RUNA TARIPAYWAN MAMA LLAKTA TARIPAYWAN PUSHAKKUNAPURA TINKUCHINA, LLIKA RURAYKUNAPI, YANAPANAKUSHPA YACHANAPAK KILLKAMI

Runa kamachikta pushakkuna

Ayllukuna akllashka pushakkunami, aylluta tantachinkapak, rikuchinkapak, kamachinakunata rurashpa, chay kikin kamachikkunawan, kawsay yachaykunawan alli kawsay yachaykunawan allichinakunata rurak runakunami kan.

Kikin kawsaymanta rikurinami

Kikipak kawsaymanta rikurishpa ruraymi kan, maypimi runaka pay kikinmanta imashina kashkata rikurin, kawsaymata, ayllumanta, llaktatapish paypak yuyaywan chayman tantarishpa kawsakmi kan.

Kikin kawsaymanta rimarina

Kikin kawsaymanta rimarinami kan, runaka pay kikinmanta imashina kashkata rimarin, kikin rikurishkakunaka, alli kawsay, alli yachaykunami.

Atiyta mana charishpa, shukman kachina

Mama llakta taripayta pushakkuna, runa taripaypak pushakkunaman yallichina ruraymi kan, runakunapak kamachita yupaychishpa.

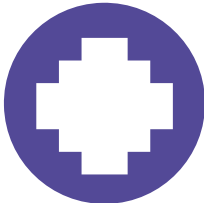
Kishpichita charina ushay

Tukuy runakunami kikinmanta yuyarina, kikipak ushaymi kan, maypimi pay kikipak munaywan imatapish akllay tukun; shinallatak kikin kamachita churana, mana harkashka purina, ushayta charin, mama llakta kamachik rimashka ukupi.

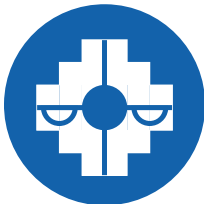
Runa llaktakunapak ushaykuna

Runa llaktakunapak ushaykunami kan, maypimi kikin kawsayta charik ayllukunapak llaktakunapak killkashka; paykunapak tantanakuy kawsayta, alli pushanakuyta yupaychayta wakichinmi, shinallatak mama llaktaka chaykunatami paktachinapak kamachita charin.

Runa llaktakunapak taripay

Runa llaktakunapak kikin kamachikkuna, ruraykuna, tantanakuykunami, llaktakunapi llakikunata, chikanyaykunata allichinapak, ayllu kawsayta allichinkapak paykunapak kawsay yuyaywan ñawpa ruraykunawan allichinkuna.

Chikan chikan kawsaykunawan taripay

Runa taripaywan mama llakta taripaywan tantanakushka taripay llakikunami kan, maypimi paykuna paktalla tinkuchishpa runan, runakunapak ushaykunata, runa llaktakunapak ushaykunata wakichikapak.

Mama llakta taripay

Mama llaktapak kamachik llikaka kamachikkunapi killkashkami, yuyaykuna, alli kawsay yachaykunata hapishpa, kamachi ushayta allichinkapak, runakunapak ushaykunata wakichina mama llaktawan runakunapak kawsayta alli charanapak.

Tinkuchinapak, yanapanakunapak ruray ñankuna

Runa taripaywan mama llakta taripaywan ruraykunami kan, maypimi paykuna tinkuchishpa, yanapanakushpa rurarinkuna, ishkay taripay llikakunata sinchiyachinkapak.

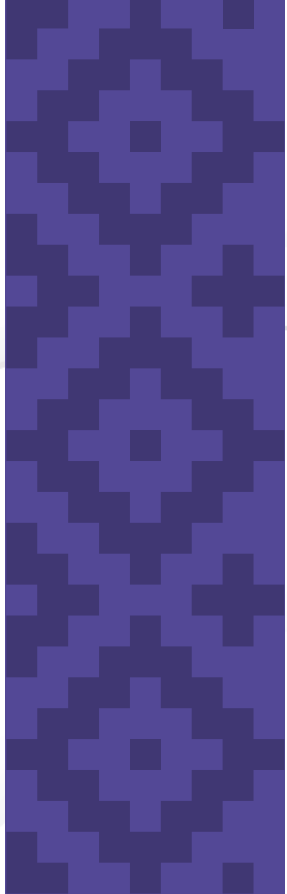
Yanapanakuy ruray ñankuna

Yanapanakunapak ñankunaka taripay llikakuna yachaykunami kan, kamachikkunata ñankunawan alli taripay rurayta paktachinapak, chikan chikan kawsaykuna tinkunakushpa.

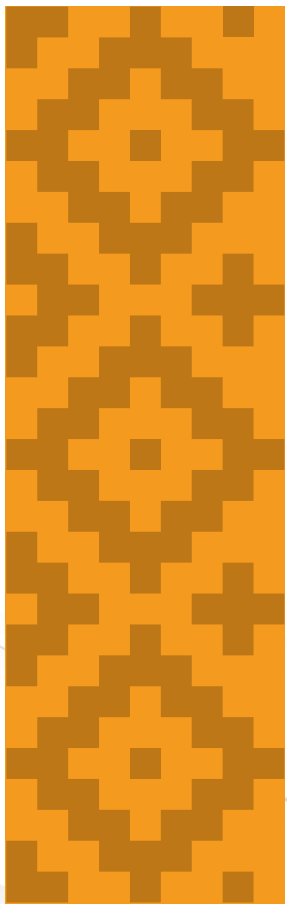

Runa llaktakuna

Runa llaktakunaka kikin kawsay yuyaytami charin, runakunapak tantanakuykunami kan, maypimi paykunapak ñawpa taytakunata yuyarishpa wiñay katik kawsayta charinkuna, ñawpa ruraykunawan, tantanakuy pushaykunawan.

**KAMACHIK WASIPI CHIKAN
CHIKAN KAWSAYKUNAPAK
RIMANAKUY TINKUYTA
RURANA ÑAN**

KAMACHIK WASIPI CHIKAN CHIKAN KAWSAYKUNAPAK RIMANAKUY TINKUYTA RURANA ÑAN

Munay

Kamachik wasipi llamkak taripayta apak runakuna rimanakuyta alli rurachunmi ñanta paskan, hucha llakikunapi, kamachik pakta mañaykunapi, llaktakunamanta, ayllukunamanta, shinallatak chikan chikan runa llaktakunawan tantanakushpa Ecuador mamallaktapi ashka kamachikkunata paktachichun

Pipaktak kan

- Hatun taripaykunata apakkunapak
- Hatun taripayta apak kamachikkunapak
- Lakta kamachikwan yanapakkunapak
- Kamachik wasikunapi yachak runakuna, shinallatak willachik wasikunapi llamkak runakuna;
- Kamachik pushak wasipi, hatun willachik wasipi, llakta yanapak wasipi, llakta harkak wasipi llamkak runakuna.

Maypi paktachina

Kay ruranakunaka tukuy Ecuador mamallaktapi paktachinami kan; tukuy taripaykunata kamachik llankak runakunapakmi, shinallatak kamachik paktachun ushaykunata. Chaymantami yachachina, ruraykunata wiñachina, runa llaktakuna, ayllukuna, kawsay, yachaykunata yupaychishpa..

NIKI 1: KAMACHIK RURAYKUNAPAK HATUN YUYAYKUNA RIMANAKUY TINKUYWAN RURANA

1.1 Rimanakuywan kamachik yuyayta achikchina

Rimanakukunawan yuyayta achikchinami imashina yuyaykunata riksina kunkapak kamachikkuna, llakta ruraykuna, shinallatak kamachik ruraykunawan chipapurashpa, chikan chikan kawsaykunapuramanta rimanakushpa, paktachina.

Chaymantami nin, llaktakunapak kawsayta alli riksishpa, paykunapak yachay, yuyay, kawsaymantapash. (Sentencia CC No. 112-14-JH/21, párr. 41).

Kay ruraykunaka runa llaktakunapi llakikuna tiyakpimi paktachina; kallari ruraymanta pacha, tukuy paktachina kamachikkama.

Chaymantami, taripayta apak kamachikkunaka kallarimanta tukurikakama runakunapak kawsayta allí riksina kan shinallatak runakunapak kamachikkunatapash.

1.2 Chikan chikan kawsaypak hatun kallari yuyaykuna taripayta paktachinapak

Chikan chikan kawsaykunata yupaychana

Kikin kamachikta, ñawpa kawsay yachaykunata riksina.

Pakta kawsay

Taripay pushakkunaka runa llaktakunapak taripay ruraykunata alli yacharinakunapak rikuchinami kan (shuk rimaykunata yachakkunanawan yachakukkunanawan).

Mana ishkay kutin allichina

Runa taripaypak pushakkuna rurashkaka mana kutin allichinachu kan, mama llakta taripayta pushkkunaka paktachinami kan.

Runa taripaypak ñawpakman churay

Mana allita yachashpaka mama llakta taripaita pushakunaka runa taripaymanmi sakina kan

Chikan chikan kawsayta alli riksinamanta

Kamachikta paktachishpaka, runa llaktakunapak kawsay yachaykunata, kikin kamachikkunatami alli rikurina, paykunapak ñawpa ruraykunata ñawpakman churashpa

1.3 Chikan chikan kawsaykunapak tinkuchiK kamachik ñankuna

(Sentencia CC No. 0008-09-SAN-CC)

- Ñawpa kawsay yachaykuna ashtawan alli wakichishka kakpika, runa kamachikkunaka ashtawan hatunmi kan.
- Kamachikkuna sinchi kakpipish, mana chaylla paktachu kan, kallariyapika rimanakuymi tiya kan.
- Ayllu llaktakunapika runa llaktakunapak ñawpa kawsay yachaykunaka, sinchi kamachikkuna tiyakpipash chaykunatami ashtawan ñawpakman churana kan.

NIKI 2: Taripay ruraypika, chikan chikan kawsaykunata charikkuna tinkuchik rimanakuypak pushaykuna I

2.1 Chikan chikan kawsaykunawan Taripaypi rimanakuy tiyana

Mama llakta taripayta pushakkunawan runa taripayta pushakkunawanmi chimpapura rimanakushpa ayllu llaktakunawan allichina kan .

Kayta paktachinkapakka, taripay pushakkunaka shukkunapak kawsayta yachanapakpish, yanapak ruraykunata rurunami kan, rimanakuyta ñawpakman churashpa.

Chikan chikan kawsaykunawan rimanakuy tiyakpika:

- Ayllu llakta runa llaktakunapak kawsayta, yachaykunata riksini kan, chaipimi mama llakta taripay ruraykunaka ñawpakman rinka.
- Runakunapak taripay ruraykuna tiyashkata allimi rikuchina, kikin kamachikkunawan chimpapurashpa, utka runa taripayta pushakkunata, runa llaktakunapak kamachikunata paktachichun paikunaman kachana llakikunata allichichun.
- Mama llaktapak taripayta pushakkunaka, ayllu, llaktakunapak kawsay yachaykunata paykunapak ruraykunata allimi yachana kan.

2.2 Chikan chikan kawsaykunapak tinkuchik rimanakuypak hatun yachaykuna

Chikan chikan kawsaykunapak rimanakuykunaka, kaykunatami rikuna kan:

- Rimanakuykunaka chimpapurami kana kan,** chimpapurami uyanakuna kan, ama shuklla llapishka shina kachun.
- Runa taripayta kikin kamachita yupaychanami:** ayllu llaktakunapak kawsayta, kamachikunatapash paktachinakunata yupaychanami kan.

- c. **Kawsayta allimi nina:** chikan chikan kawsaykunata yupaychaywan allimi nishpa, paykunapak wiñayta sinchiyanata yanapana, Hatun kamachikkuna Nishka shina.
- d. **Ishkay taripay llikakuna pakta kachun:** runa taripaywan mama llakta kamachikwan taripaykuna chimpapuramanta pakta kachun; chikan chikan kawsaykuna tinkuchikunapish mana washaman churashkachu kana can..
- e. **Mushuk yuyaykunawan llakikunata allichinapak paskashkami kana:** ishkay taripay llikakunaka paskashkami kana kan, mushuk yuyaykunawan ima llakikunatapash sumakta allichinakuchun, chay allichikunaka mana llakichik kashkatami rikuna kan.
- f. **Ishkay taripay llikakuna pakta hawalla allichina kachunka mushuk yuyaykunawan tantachishpami rikuna kan,** mama llaktapi ishkay taripay llikakuna ama shukka hawaman kayshukka uraman shitashka kachun, chaymantami sakina kan llakichishkakunapish mitzarichun ama yankamanta kishpirinata kichuchun.

2.3 Yanapakkunawan pushashkami rimanakuykunaka.

Kay yanapayka, sakinmi shuktak chikan chikan kawsaymanta yachak yanapakkuna pushachun ama llaktakunapura chikanyanakuchun. (Sección 2.4.1 del Protocolo).

Taripay pushakkunaka mana allichik tukuncho paykunapak chikan chikan kawsayta mana riksishpikka, chaimantami runakunapak kawsayta riksikkunatawan, yachakkunawan tantachishpa ima llakikunatapash sumakta allichina kan, ama ñawpa llakichikunapi kutin urmachunkuna.

2.4 Kawsaypura rimayta pushkak runa kanapak munaykuna:

- Achka yachaykunata charinami kan: tawka taripay kawsaymanta, chikanyachishka hamutaymanta, ayllukunapak tantanakyumanta kamachik yachaykunamanta, runa taripaypakmanta, hatun kamachikmanta, runa kawsaymanta yachak, llakta kawsaymanta yachak, shuktak yachaykunawanpash.
- Alli tinkuykunata paktachina hawa yachayta charina; rimanakuykunapi alli allichina yachayta; kamachik ñankunata riksina, kawsaykunapura sumakta rimanakushpa purinanpak, tukuy runakunapura pakta yuyaywan, alli rikuykunawan.

2.5 KAWSAYPURA RIMAYTA PUSHKAK RUNAPAK RURAYKUNA.

- Pakta kawsaypak rimanakuyta wakichina, tukuy runakunapak pakta kachun.
- Runa taripaypak pushakkunapura tantanakushpa, pakta rimanakuyta kallpachina kan.
- Tantanakuykunapi paktachishka rimaykunaka ruranalla kachun ama shimi nishkalla sakirishka kachun.

NIKI 3: Chikan chikan kawsaykunapak taripay kallarikunami, taripay ruraykunapipash, runakuna ayllu lláktakunamanta tinkunakuchun munaykuna

Manarak taripay kallari ruraykunapi, kipa taripay ruraykunapipash, taripayta pushakkunaka, manarak ima llakita churashpami, runakunapak rimanakuyta charina kan, alli yachashpa yuyaykunata hapishpa imata paktachitakunata churankapakka.

Shinallatak, kay purichikkunapi killkashkakanata paktachikapakka, kaykunatami rurana:

- May Hatun llakikuna tiyakpipash, chikan chikan kawsaymanta rimanakunami tiyana kan.
- Taripayta pushakkunaka, chay runapak llakta pushakkunawanmi rimanakuna kan.
- Warmikuna, wawakuna, kipa wiñaykuna llakipi kakkpika, manarak rimanakushpami kallari pika paykunawanrik rimana, warmikuna kakkpika ashawanmi kallari churana mama kamachikpi nishkata paktachikapak, ima rimanakuytash allita paktachun, shinallatak llakta pushakkunawanpash kunashkakanata chaskinami kan.
- Runa warmikuna, pushak kashka hawa ima llakikunapi urmashka kakkpika willanami kan, paykunaka yanapaykunata charina kashkata, shinallatak paypak ayllukunamanpash yanapana kashkata willanami can. Pag 35. Resolución 053-2023.

3.1 Kamachikta maskak pushkak runapak ruraykunamanta

- Runa ayllumanta kashkata rikuna yachanami.
- Runa taripaypi ima ruraykuna tiyashkata tapuna; ayllu kamachik pushakkunawan rimana.
- Runa taripaypi ña paktachishka kakpika mana shuk kutinwan paktachinachu, chamantami hatun taripaymanta kichushpa, runa taripayman kachana (345 Código Orgánico de la Fundación Judicial)
- Manarak kamachik churayta kallarithpami, kawsaypura rimaywan kallarina.
- Runa kawsay yachakta mañana.
- Taripayta riknapakka, runakunapak kawsayta, yachayta, huchakunata rikunami.
- Runakunapak kamachik yachaykunata willana, paykunapak mama shimipi.
- Kawsaypura rimaywan, carcelman apana rantika alli ruraykunatami maskana; ayllu kamachik pushakkunawan tantachishpa, taripayta pushakta mañana.
- Runa kawsayta yachakpak rikuykunaka, warmikunapak yuyayta, Hatun – uchilla – kari warmikunapak kawsaytami charina kan.
- Ayllu llaktapi kawsakkunawanmi rimanakuyta charina, chay llakikunata alli yachankapak, ashtawankarin warmikunapak rimashkatami riksina kan.
- Ña runa taripaypi rikuchishka kakpika, kamachik runaka mana kikinlla tukuchinachu; ashtawanka Hatun taripayta pushakmanmi kachana, paymi allita kamachikwan chipapurashpa tukuchina kan.

3.2 Hatun taripayta pushkak runapak tantanakuykunapi ruraykuna

- Kallaripika rikunami kan, chikan chikan kawsaymanta yachaykuna kallariپی tiyashkata.
- Chikan rimaykunata yachaykunata riksik runakunami tiyana kan.
- Tantanakuikunapika, chikan chikan kawsay pushak runakunawanmi rimanakuna.
- Runapak kawsaymanta riksishpami, ima shina llakichinakunata, kacharinata rikuna.
- Tantanakuykunapika, taripayta pushakkunaka, llakta taripayta pushak runakunatami sakina can paykunapash chay tantanakuypi kachun.
- Llakichikunaka, paypak kawsawan paktami kana kan.
- Chimpapuramanta kichunakuy tiyakpika, runakunapak taripaytami ashawanka hawaman churana kan. (Art. 344, lit. d, COFJ).

3.3 Llakta yanapak kamachik runakunapak ruraykuna

- Lllaktakunapak, runakunapak ushaykunata riksinata, yanapanatami ñawpakman churana kan.
- Chikan chikan kawsayta riksikkunatami mañana kan.
- Chika chikan kawsaykunata paktachichun, rikuna kan.
- Chikan chikan kawsayta allimi riksina kan.

3.4 Kamachik ñankuna: runa kawsay yachaywan, shimi yachay rikukkunawan tawka taripaykuna kawsayta kallpachinapak.

- Runa kawsayta yachakkunatami mashkana kan, chikan chikan kawsaykunamanta rikuchichun, yachachichun, riksichichun, runakunapak ushaykunata ama wakllichichunkuna.
- Yachakkunatami mañana kan, runaka ima llaktamanta, ima shina kawsaymanta alli rikushpa yachakta.
- Llakichina kakkpika, chay runaka, runa llaktamanta kashkatami riksishpa killkapi churana, mana kashpaka runakunapak taripaymanmi kachana, chimpapuramanta yanapanakushkata riksishpa.
- Chay runa mana mishu shimita alli yachakpika, mañanami kan chikan shimikunata yachak runakuna alli willachun kayshukman chayshukman.

3.5 HUCHA TARIPAYPI KISHPIRINAMANTA USHAY, CHIKAN CHIKAN KAWSAY YUYAYKUNAWAN

Kishpirina ushayka, mama llaktapak hatun kamachikpimi tiyakun, chikan chikan llaktakuna, runakuna alli kawsachun nishpa, kay ushaykunaka tukuyman yallimi kan, Hatun tantanakushka llaktakunapak alli kawsay tiyachun. Chaymantami tukuykuna yanapashpa kawsana kan. (Resolución 053-2023)

Corte Constitucional Hatun kamachikta pushakka nishkami, llakta runakunaka paikunapak kawsayta paktachishpa kawsakpika ashawan kikin ushaykunatami charinkuna, chaimantami, taripayta pushakkunaka mana hawalla llakichina kan, paykunapak kawsaytami yanapana kan, mana hawalla wichkanachu kan.

Paykunata wichkanaka, mana shuktakkunata shina kankachu, chaypak rantika, kaykunatami rurana kan:

- Llaktata pushkkunami minkarina kan, paykuna rikuchunkuna.
- Llaktamantaka mayman mana llukshinachu kan, llaktata pushakkunami rikuna kan.

Hatu huchamanta mama llaktapak taripayta pushakuna llakichishka kakkpika, suk shina llakichikunami tiyana kan, ama wichkashpalla, ashtawanka llaktapi imata rurashpa kawsachun, kamachikkunapi killkashka shina.

3.6 KISHPIRINA KAWSAYTA KICHUSHKAMANTA

Hatun kamachik taripay tantanakuyka ninmi, ama runakunapak kawsayta llakichikapakka wichkanakunaka mana kayshuy taripaypi shinachu kan ama runa kawsayta llakichinapak, chaimantami wichkanapakka riksina kan ima shina llaktapi ayllu ukupi kawsashkata. Convenio 16 OITka, rimakun, wichkanapak rantika shuktak shinami rurana kan. Convenio 169 OIT, art. 10 ninmi: wichanapak rantika shuk shinami llakichina,

Shinallatak CIDH ninmi kay killkashka kamachikkunaka tukuy runakunapakmi, Ecuador mama llaktapash paktachinami kan.

Chaimantami kaykunata runa kan:

- Shuk shina paktachina ama wichkashpalla.
- Llakta kuchullapimi charina kan chay kishpirina kawsayta kichushka runakunataka.
- Ima pachakunapi rikunaman rinakunataka allimi churana kan, ama llaktawan karuyachun.
- Llakta taripayta pushak runakunawan tapunakunami kan.

Ama paypak llaktakawsayta chikachishpa karuyachunka, taripayta pushakunaka sakinami kan paypak kawsaypi paktachichun, chamantami kaykunata rikuna kankuna:

- a. Pachakamakta pay ima shinapash katichun.
- b. Pachakamakta hatunyachishpa kawsachun paypak llaktapi shinallatak.
- c. Wichkana ukupipash akllaytukunmi paykunamanta rimachunkuna, shinaka imalla ruranakunatapash, rikunaman shamukkunatapash sakinami kan
- d. Kanllamanta pachakamakpak shimiwan, ayllukuna rikpipash chaski tukunmi.
- e. Pachakamakta hatunyachinamanpash ri tukunmi, kikin llakta churanata churarishpa, akchatapash hatunta chari tukunmi.

NIKI 4: HATUN KAMACHIK YACHAYPAK KISHPIRIKUNA, HÁBEAS CORPUS YUYAYKUNAWAN

4.1 KAMACHIK RUNAKUNAPAK RURAYKUNA CHIKAN CHIKAN KAWSAY YUYAYTA PAKTATA RIKUNAPAK

Kamachik Runakunaka, runallakta kawsayta riksishpami Habeas Corpus nishkataka paktachina:

- a. Chikan chikan kawsaymanta rimanakuykunataka ima pachakunapipash ruranallami, manarak ima llakichikunata churashpa.
- b. Llaktakunaman rinami, tantanakuykunaman rinami, utca taripaykunata paktankapak, mana chayta ruray tukushpaka Direccion Provincial Consejo de la Judicaturatami mañana llaktapi tantanakunkapak.
- c. Rimanakuykunapika tiyanami kan chikan chikan rimayta yachakkuna, rimashkakunata allimi nichun.
- d. Taripaykunaka kallarimantami chikan chikan rimayta yachakkunawan rurana kan, chay llakichik runaka allimi riksina kan imallata rimashkakunata, tukuy tantanakuykunapi rurashkakunatapash
- e. Taripayta pushakka kallaripika mashkarkachu ima shina wichkanapak rantika llakta taripayta pushakkunawan.
- f. Llaktakunapi habeas corpus tantanakuyta ruraytukushpaka allimi kan, shinallatak manarak chikan chikan kawsaimanta llakta taripay hawa rimanakuy tiyashka kakkpica, shuk punllapakmi sakiri tuku.

4.2 CHIKAN CHIKAN KAWSAY YUYAYKUNAWAN KISHPIRINAMANTA

Chikan chikan kawsay yuyaywan kishpirinata mashkanaca, runakunapak Hatun ushaykunapimi tiyan, chymantami habeas corpus rurayka paktana kan, chaymantami Taripayta pushakkunaka alli alli rikuna kan, ima yuyaywan wichkanaman kacharka. Hucha ruraypi urmashka runapakka, kaytami paktachina:

- Wichkanapakka llakikunaka kamachikpi Nishka shinami kana kan, shinallatak mana pachata yallichinachu.
- Kay purinakunatami paktachina: wichkanapakka, kamachikkunapi killkashka shinami kana kan.

Kamachikipi killkashkata mana paktachikpika, chay wichkanaman hapishkaka mana allichu kan, runa kawsayta washamanmi churashka, chaymantami habeas corpus nishkataka taripayta pushakkunata mañana paypak kishpirita paktachichun.

Shinallapak, chikan chikan rimanakuyka mana kayllawan tukurinchu, chaymantami killkapika tiyana kan imashina taripayta pushakka kacharirka.

4.3 Runapak alli kawsayka mana llakichishka, mana wakllichishkachu kana

Runapak alli kawsayka, mana aychallata wakichincho, ashtawankari, wichkashpa churanaka, llaktamanta, ayllumanta ayllu llaktamanta karuyachinami, shinami paypak tukuyti alli kanataka wakllichin, chaymantami, mama llaktaka chusku ruraykunawan harkan:

- **Aycha:** ama ima llakikuna aychapi tiyachun harkanami, shinallatak ima mana alli hampikunatapash mana yankamanta upiachinachu.
- **Yuyay:** ama uma yuyaykunapi ima llakikuna tiyachunka , mana manchachinachu, mana llakichinachu.
- **Alli yuyay:** mana kayta, chayta ruray nishpa manchachinachu, chay ruraykunaka paypak alli yuyayta, alli kawsayta, llakta kawsayta, apunchikta katinatapash llakichikami.
- **Karipak warmipak ukuta,** mana pi sinchiyachishpa llakita ruray tukunchu.

4.3.1 UTKA KAMACHIK ÑANKUNA

Taripayta pushkak habeas corpusta apakushpaka, rikunami kan imamanta mana alli wichkangapak hapishkata, chaimantami kay Kamachik ñankunata paktachina:

- Makashpa llakichishpa kakpika, utkami kacharina mana wichkashka charinachu, shinallatak hampi wasimanpash pushanami, wichanapak rantika suk ruraykunatami kuna kan..
- Yankamanta wichkankapak hapishka kakpika, taripayta hatun pushakka mana alli kashkatami rikuchina kan. Shinallatak, wichkashkataka kacharinami, llakichishkakunamantaka allichinami.
- Ama yankamanta wichkashka kachunka, taripayta pushakkunaka awka runakunatami yanapachun mañanka.

4.4 Ima shina paktachina: Runa kawsay kishpichik rimaykunata purichik

NIKI 5: CHIKAN CHIKAN KAWSAYKUNAPURA RIMANAKUYTA CHARINAMANTA

Chikan chikan kawsayta charikkunawan chimpapura rimanakushka ama yanka sakirichunka, kay ñankunatami rurashka. Resolución 053-2023

5.1 Chikan chikan kawsayta charikkunawan chimpapura rimanakushkata katinami

5.1.1 Consejo de la Judicatura imashina katinamanta:

1. **Kimsa killakunapimi** dirección provincial Consejo de la Judicaturamanta hatun Consejo Judicaturaman yachak chayachinka, mashnalla taripaykunawantak chikan chikan rimanakuykuna tiyashkata. Shinapash, Consejo de la Judicaturaka ñami chayta ruranapakka mushukyachinka.
2. **Llaktakunapi ruraykunamanta:** Direccion Provincial Judicaturaka, paypak pushakwan yanapaykunatami kunka rimanakuykuna chimpapuramanta tiyachun, shinallatak shuk llankaktami kachana kan willaykunata mushukyachishpa Direccion Nacionalman kachachun
3. **Mana paktachikpika willanami kan Hatun Kamachik Taripanakuyman:** Taripaykunata pushakuna chikan chikan rimanakuykunata mana paktachikpika, kaykunatami ruranka:
 - Direccion Nacionalka willankami Hatun Kamachikta rikukkunaman kay shina mana paktachikushkata.
 - Hatun Kamachikta rikukkunataka mañankami imallata rurashkata katichunkuna.
 - Mana paktachishkata rikushpaka, Hatun Kamachikta rikukkunamanmi chay mana rurakkunataka llakichishkakunamanta yanapayta rurachun cachanka, shinallatak llakichishkami kanka. (Art. 109.7 COFJ). (Art. 109.7 COFJ).

5.1.2 Defensoría del Pueblo ta apakkunata katina:

Defensoria del Pueblo kamachikkunaka, runakunapak ushayta rikuk kashkamantami, mana paktachishkakunataka riksinkakuna, shinallatak katinata rurankapak:

- Kamachinapak katinakuna: chikan chikan kawsay runakunapak mañashkata mana paktachishkata rikushpaka yachankakunami piñashkata, mana yanapay tiyashkata, shuktak rimayta yachakkunata mana kayashkata, chaywanmi Consejo de la Judicatura kamachikkunaman willanka, chaywanmi runakunata llakichishkata yachankakuna.
- Utkaman rikuna: Taripayta pushakkuna runakunapak ushaykunata llakichikupika, Direccion Provincial Defensoria del puebloka shuk killkatami ruranka, llakichshkakunapak kawsayta allichinkapak.

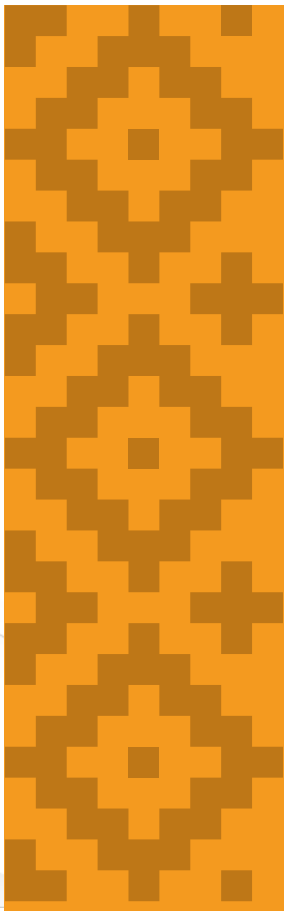
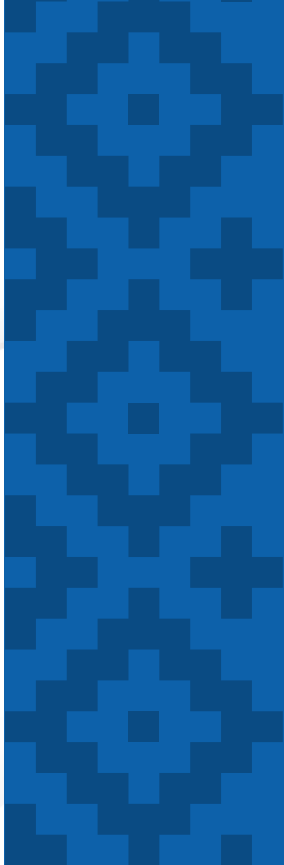
5.2 Llaktakunapi taripayta pushakkunata tapunamanta:

Taripayta pushkunata yanapanakapakka, utkami dirección provincialkunawan, Dirección Nacional de Acceso a los Servicios de Justicia kamachikkunawan tukushpa llaktakunapi taripayta pushakkunawan tantanakunka imallata rurashkata willachun.

Kay willanakunaka may watapak akllashkakunawanmi rimana kanka, kipakunataka paykunami willakkunaka kankakuna, ima rimanakuy tiyakpipash paykunawanmi rimana kanka.

5.3 Imashina paktachina: washa katinapak ari nishkakuna

**KAMACHIKKUNAPURA
RIMANAKUY, YANAPANAKUY IMA
RURAYKUNA: RUNAKUNAPAK
KAWSAY KAMACHIK MAMA
LLAKTAPAK KAMACHIKWAN**

KAMACHIKKUNAPURA RIMANAKUY, YANAPANAKUY IMA RURAYKUNA: RUNAKUNAPAK KAWSAY KAMACHIK MAMA LLAKTAPAK KAMACHIKWAN

Munaykuna

Kamachikkunapura rimanakuy, yanapanakuy ima ruraykuna, runakunapak kawsay kamachikkunawan mama llaktapak kamachikwan tawka runakunapak taripay sinchiyachunmi.

Pipaktak kan

- Mama llaktapak Taripaykunata pushakkunapakmi
- Taripaykunata mashkashpa katikkunapakmi.
- Llaktapak kamachikkunapakmi
- Llakta taripaykunata pushakkunapakmi
- Llaktapak llankakkunapak, awkakunapakmi, runa llaktakunawan tantanakuchun

Maipitak paktachina:

Kay pushanaka tukuy ecuador mama llaktapimi paktachina kan, ash pawanka runa llaktakunapi, kaika sumak pushanaka allimi kan llankanapak tantalla taripayta pushakkunawan.

Alli Taripay Ilika kamachinapak kallary yuyaykuna

Kay kallari yuyakunami ñanta churan taripaykunata pushakuna, llakta taripayta pushakkunapak:

Non bis in ídem:

Nishkakunaka, runa llaktakunapi taripayta pushakkuna allichishkataka, mana kutin llaktapak taripayta pushakkunaka allichi tukunchu, shinallatak shuktak llankak runakunapash

Kikin kashkata riksirinakuna

Runa llaktakunaka ushaytukunmi ruraytukunmi paikunapak kikin kamachikkunata, llakta kawsayta alli apankapak llakikuna tiyakpipash allichirinakunapak

Chikan chikan kawsaykunamanta

kaywanmi paskarin chimpapura rimanakunapak ima llakikuna tiyakpipash, paykunallatakmi allichi tukunkuna kikin llaktapi, hatun tantanakuykunapi, yachakunawan, shuktak shuktak rimaykunawan

Kikin kawsay

Pi mana piñachishkallami kikin llaktakunapi Taripay Ilikata charinkuna, taripayta apakkunaka mana pi piñachishkallami paktachinkuna.

Pakta kay

Hatun taripayta pushakkunaka sakinami kan kikin llakta kamachikkunawan allichikunata pactachichun, shuktak rimayta yachakkunawan, runa kawsayta yachakkunawan, runakunapak ushaykunata yachakkunawan

Runa llaktakuna kamachik

Ishkay taripaykuna chimpapuranakukpika, runakunapak taripaykunami ñawpakman rina kan, ama shuktak taripay kichusha nichun.

Tukuy yachaypi yaykuk yuyaykuna

Warmi karipak pakta yuyaykuna

Warmikunapak, karikunapak chayarimanta, ushaykunamanta mana mitzashpalla runakunapak, ishkay taripaykunapi hawalla yaykuytukunmi.

Chikan chikan kawsaykunapak pakta yuyaykuna

Kayka rikuchinmi, runa llaktakunapika sumak chikan chikan kawsaykuna tiyashkata, shinallatak riksichinmi kayshukkunaman chay alli kawsayta charishkata

Runakunapak ushay yuyaykunamanta

Runakunapak ushaykunaka chikan chikan kawsaykunawanmi tantarishpa alli kawsayta, alli yuyaykunata shinchyachinka.

Achka llaktapak kamachik wasikuna tinkurishka yuyakuna

mayhan llaktapak kamachikkunaka runakunataka karuman churashun ninmi, warmi kashkamanta, yuyak kashkamanta, kari kashkamanta, shuktak imallakunamantapash

NIKI I: ISHKAY KAMACHIKWAN TINKURISHPA RIMANAKUYKUNAPI YANAPANAKUNAPAK ÑANKUNA

1.1 Atiyta kichuchinamanta

Atiytaka kichuchinmi hatun taripaykunata pushakkuna runakunapak taripaypi kashkata yachashpa, ña mana ashtawan chay llakitaka shuk kutinwan rikunachu kan, runakunapak taripaywan allichishka kakkpika. Art 171 mama llaktapak kamachikpimi shinaka riman.

Art. 345 Codigo Organico de la funcion Judicialpi Nishka shinaka, hatun taripayta pushkkunaka runakunapak taripayta pushakkuna mañakpika sakinami kan, chaypakka, shuk mañaytami churana kan.

1.1.1 Corte Constitucionalka imatatak nin?

Corte Constitucional kamachik kunaka, allimi ñankunataka churashka, hawalla taripayta pushakkuna runakunapak llakikunata allichichun: Kay sentenciakunatami Corte Constitucionalka churashka

- **Sentencia No 1779-18-EP (28 jul 2021):** Mama llaktapak kamachikkunaka mana llakichishpalla runa llaktakunapak ushaykunata paktachinapakmi kan..
- **Sentencia No 1-12-EI (17 nov 2021):** kay ushaykunaka shukpaklla, tawkakunapakpash llakikuna tiyakpika allichinami ninmi.
- **Sentencia No 112-14-JH/21 (21 de julio de 2021):** willakunmi, ishkay taripayta pushkkunami chimpapura rimanakuna kan. Shinaka runakunapak ushaykunataka wakichishpa harkashpami charina kan.

1.2 Ima shinatak runakunapak llakikunataka riksi tukun

Runakunapak taripaykunapi kanapakka, kaykunatami paktachina:

- Kikin llaktapura kawsaytami llakichin.
- Llaktapak Sumak kawsaytami wakllichin

- Ayllu llaktapi kawsakkunapuratami llakichin.
- Willanakunkunami llaktapi llakikuna tiyashkata
- Llactapak taripayta pushakkunaka ñami shuktak llakikunatapash allichishka.

Alli willaykuna:

Runa taripaykunata apanaka mana mitzashkachu kan, tukuy llakikunami allichiri tukun. Taripayta pushakkunaka kikin llakta ukupimi allichina kan, chaymi paykunapak kawsana allpa apunmchikta hatunyachina pacha kan.

Karu llaktakunapi llakichishka kakkipash, chay runa ayllu llaktamanta kakkika llactapak taripayta pushakkunaka allichi tukunmi, kikin kamachikkunawan.

Yuyarinkapaklla; shuk ayllu llaktapi kawsakkuna Quitopi, Guayaquilpi kawsanaman rishpapash kikin taripaykunataka mana sakinkunachu, may karupi kawsashpapash

1.3 Ima shinatak runa kashkataka riksishun

Kallaripika maymanta runa kashkatami yachana kan, shinami riksishun ima ayllu llaktamanta kashkataka. Hatun taripayta pushakkunaka, chaytaka chaskinami paypak ushaytapash allimi ninami, chayta mana rurashpaka runa kawsaytami wakllichin.

Ishkay layami riksi tukunchik runa kashkataka:

- **Kikiun maymanta kashkata:** hatun taripayta pushakkunaka runakuna kakkika yanapanami, runa kawsayta riksinchu, kamachikkunata charinchi, hampikunata riksinchu, kikin llakta rimayta rimanchu, ima churanatatak churan, shinallatak tapunami kan runa llaktamanta kashkata.
- **Ima hatun tantanakuymantatak kan:** ayllu llaktapi kawsakkunaka willanami kan, chay runaka riksishkachu, mana allí willakpika hatun taripayta pushakkunaka llakta taripayta pushakkunawanmi rimana kan. Mana allí willaykuna tiyakpika yachakkunawanmi yanaparina kan.

1.4 Imatatak ruranka ayllu llatapi kawsakkuna mana riksikpika?

Ayllu llaktapi kawsakkuna ma riksikpipash, taripayta pushakkunaka mana sakinkachu, chaimantami chikan chikan kawsay yuyaykunawan kallarina, ama paypak ushaykuna wakllirishka kachun; shinapash ayllu llaktakuna mana nikipika sakinami kan.

1.5 Imashinatak runa taripaykunata pushakkunataka riksishun?

Runa llaktapak taripaykunata pushakkunaka, ayllu llakta akllashkami kan, paikunapak kamachikkunawan, kawsaykunawan. Mama llaktapak killkakunapika manatyanatak kanchu.

Runa llakta taripayta pushakkunaka, kaykunami kan:

- **Hatun ayllu llakta tantanakuy:** chaymi hatun pushakka kan, paykunami ima ruranatapash yuyarinkuna llakikunata allichinkuna..
- **Ayllu llaktata pushakkuna:** paikunaka ayllu llakta hatun tantanakuy akllashkakunami kan, kikin kamachikkunawan.
- **Chikan chikan ayllu llaktakunapak pushakkuna:** paykunaka shuktak shuktak llaktakunamanta runakuna llakichita churakpimi tantanakunkuna.
- **Hatun tantanakuykuna:** kay hatun tantanakuykunaka kanmi CONAIE, ECUARUNARI, CONFENIAE, FEINE, FENOCIN, paykunaka tantarinkunami llaktakuna yanapakpi..

Kaipi killkashkakunaka mana chayllachu, ayllu llaktakunaka tantanakuy tukunkunami, kikin pushakkunata churay tukun kunami. Chikan chikan shutikuna tiyakpipash chayka mana wakllichinchu. Ashtawanka llaktakuna akllashkami kana kan.

1.6 Ima shina Atiy kamachikta kayshukman yallichina

1.7 Yanapanakuna runa taripayta pushakkuna paktachichun

Runa taripaykunapak pushakkuna allichishkaka kayshuk taripay allichishka shinallatakmi. Achka taripaykuna kawsayka yanapaykunatami shuyan sinchiyashpa katikapak.

1.8 Yanapanakuykuna

<p>Mamá llaktapak Fiscalia taripayta apakwan yanaparina</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tiyanami kan taripaykunapi chikan chikan rimanakuykunata yachakkuna. • Llakichik runataka tapunami kan maimanta kashkata, pushakkunaka imashutitak, ima shinatak chay pushakkunawan rimaytukuna. • Allu llaktamanta shuk runa llakipi kakpika, runa llakta pushakunamanmi willana kan. • Hatun taripay kamachikkunawan runa llakta taripayta pushakkunawan rimanakuna. • Rimanakushpami mashkana imatatak rurana kan ama wichcashka kachun chay llakichik runaka, chaypakka mashkanami yanapakkuna tiyachun.
--	--

<p>Taripaykunapika Tiyana mi kan chikan chikan llaktapak llankakkuna.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Yanapaykunaka tantalla llankanami, taripaykyuna allí kachun. <p>Kaykunatami rurana kan:</p> <ul style="list-style-type: none">• Kayshukwan chayshukwan willanakuna.• Hatun yachaykunawanmi yanaparina, AND Nishka rikuchikuna tiyachun.• Runa taripaykunata allichishkakunatapash kamachik wasikunapimi killkachina kan.
<p>Cooperación con la Fuerza Pública (Policía)</p>	<ul style="list-style-type: none">• Awka runakunawan Yanapanakuymi tiyana kan, chaypakka llakta taripayta pushakkunaka allichirinami kankuna.• Runa llaktapak taripaykunataka tukuy ruraypimi yanapanakuna.• Ama llaki tantanakuykunapi tiyachunka yanapanami kan.• Kayashkakunata, willaykunata sakinaman rinami kankuna, llakta taripayta pushakkunawan tantalla.

NIKI II: TINKUCHI RURAY ÑANKUNAWANMI TARIPAYTA PUSHAKKUNAKA APANA KAN

Tinkuchi ruray ñankunawanmi, taripayta pushakkunaka tantalla llankana kankuna, alli sumakta llakikunata allichinkapak.

Kaypimi chay ruraykunata yanaparichun rikuchinchik:

IMA SHINA KAY	WILLAY
TARIPAYKUNATA PUSHAKKUNAPURA RIMANAKUNA	<ul style="list-style-type: none"> • Pushakkunaka rkuchinami llakikuna runa llaktapak kashkata. • ma pachapipash tinkunapakka kachanallami kan. • Tinkunapakka tiyanami kan, hatun taripayta pushakkuna ima rurana kashkata yachachun, runa taripaykunawan.
Mana sakirishpallami yachakunalla kan	<ul style="list-style-type: none"> • Mana sakirishpallami taripayta pushakkunaka yachakunalla: runa kawsaymanta, rimaykunamanta, kamachikkunamanta • Runa taripayta pushakkunaka yachanami kan tukuykunapak ushaykunamanta, irkiyashka runakunapak cawsaymanta. • Yachaykunata yachanakunami, shinallatak yachana wasikunapi taripaykunata.
Runa llaktakunata riksinaman rina.	Pushakkunaka, llaktakunapimi taripay ruranakunataka ruray tukun, chaypakka tinkunakunami llaktata pushakkunawan.

<p>Hatun yachaykuna tiyanami chikan chikan kawsay yuyaykunawan</p>	<p>Hatun yachaykunaka kanmi, runakunapak kawsayta yachakkuna, chay yuyaykunami llakita allichikunapak allí kan</p>
<p>Warmikunata llakichikunamanta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Warmikunataka mana llakichinachu • Tinkunakuy tiyanami kan taripakuna pura. • Llakichishkakunaka hatun taripayta pushakkunapakman ri tukunmi. • Paykuna ari nishkakunataka paktachinami kan. • Warmikunata wañuchikpika, hatu taripayta pushakkunami rikina kan • Imatapash paktachik kashkamantami wakcha irkiyashkakunataka yanapana
<p>Casilla kanapak taripayta pushakkuna</p>	<p>Llakikuna tantalla karpika runa taripayta pushakmanmi kachana, paykuna allichichun.</p>
<p>Kayshuk chayshuk kamachik wasikunawan tinkunakuna</p>	<p>Llakta kamachik wasikunaka runa taripayta pushakkunawanmi tantalla llankankuna, allichishkakunata tantachishpa, tinkunakuyta sinchiyachinkapak.</p>

NIKI III: CHIKAN CHIKAN KAWSAY RIMANAKUYKA MANA TUKURISHPAMI TIYANA KAN, HATUN TARIPAYWAN, RUNA LLAKTA TARIPAYWAN TANTALLA

Chikan chikan kawsay rimanakuyka allimi yachaykunami paskarin karanakunkapak, rimanakunkapak hatun tarinapaykunawan, runa llakta tarinapaykunawan, runa llaktakuna ama shitashka kachun.

Rimanakuykunaka llaktakunapi, mama llaktapi kaykunata rurari tukunmi:

- **Mama llaktapi:** hatun taripaykunata pushakkunawan, runa llakta taripayta pushakkunawan Ecuador mama llakta ukupi.
- **Llaktapi:** shinallatak hatun taripaykunata pushakkunawan, runa llakta taripayta pushakkunawan chay kiti llaktapi.

3.1 Ima shina rimanakuykuna tiyanamanta, shinallatak tinkunakuymanta.

- **Kayanakuna:** Consejo de la Judicaturaka, watantami kayana kan, shinapask may pachakunapipash kayanallami kan, tantachinakunami pushakkunataka.
- **Ruraykuna:** tukuykunapak ushaykuna alli paktachunka yachachinami kan, yupaykunata yachachun, shinallatak chikan chikan kawsaymantapash.
- **Katirana:** Consejo de la Judicaturaka, minkashka ukuwanmi katirana kan yuyarikunata, ari nishkakunatapash.

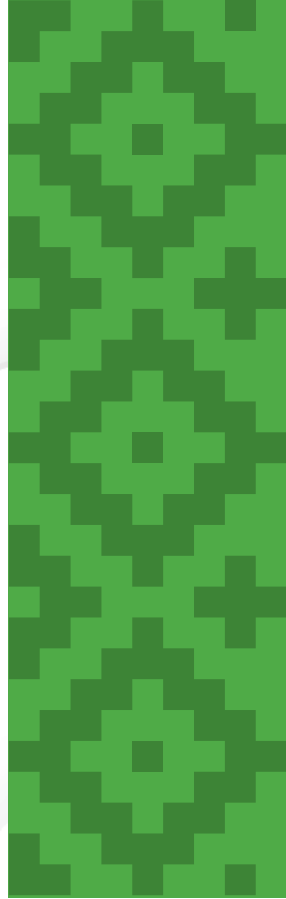
Paktachishkakunataka willanami kan sucta killakunapi minkashka runawan.

3.2 Chikan chikan kawsayta chatikkunawan timanakuy pachata paskana

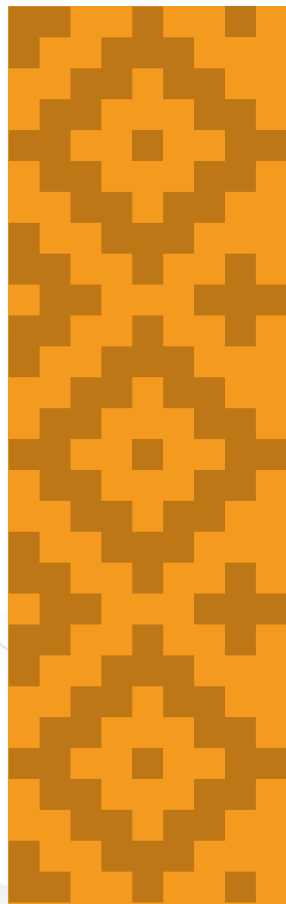
<i>Kuti</i>	<i>Munay</i>	<i>Ruraykuna</i>
Hawalla riksichinakuna	Taripaykunata ishkay pushakkunamanmi rikuchina, rimanakuykunata, ima yuyaywan, ima shina ruraykunawan, imata paktachinapakka	Consejo de la judicaturata pushakkunami riksina kan mayhanllatak chaipi kashkata
Rimanakuykunata yuyarinakunapak kallarichina	Tantachina yanapashkakunata, yuyashkakunata, tinkunakuypak yanapaykuna tiyanapak kamachikkunata, ishkantak taripaykunata.	<ul style="list-style-type: none"> • Killkana mayhanlla chayashkakunata • Llaktakunapika maypi kawsashkatami churana, hawalla rimanakuykuna tiyachun • Yachakkuna yanapachun • Tinkunakuy, yanapanakuy tiyachunka yuyakkunawanmi yanapana • Yuyaykunata, yanapaykunata kachanami
Imalla rurashkakunata rikushpa katina	Llakikuna taripaykunapi ama tiyachunka, sinchiyachun yanapanami, rimanakushpa, yuyarinakushpa	Paktalla tantanakuykunami tiyana kan, kallaripika sukta killakunapi, washaka kimsallapash pushakkuna mañakpi, llakikuna pakta chayamukpi

3.3 Rimanakuypak tantanakuna ñan

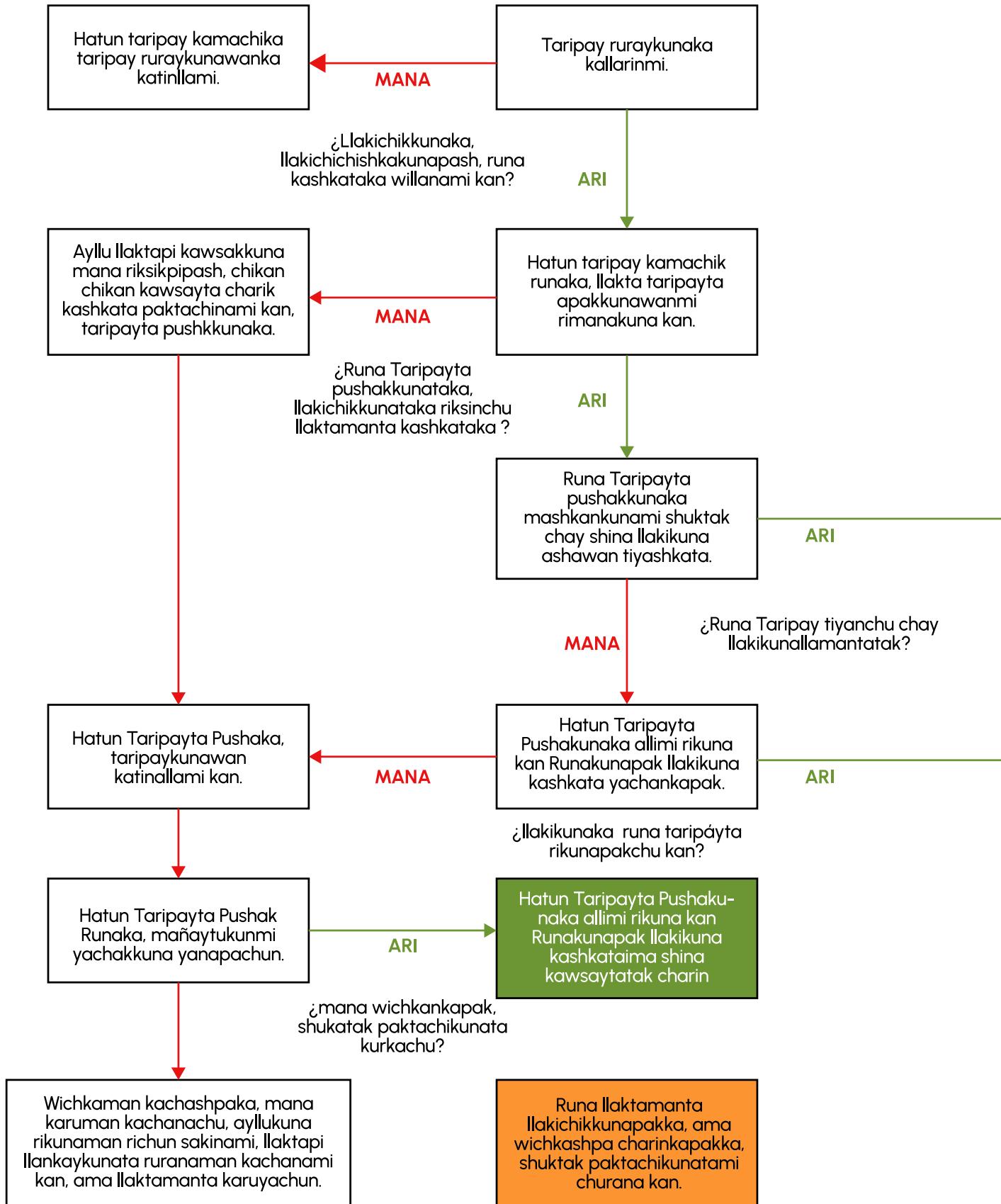
<i>Ima pacha</i>	<i>Ima shina rurana</i>
Yachak chayachina	Mayhanlla kunatak ruraykunata paktachina kan
Yuyarinahuna rimanakuykuna pachami	Riksichina pacha (30 min) Chikan chikan kawsaywan rimanakuna (60min) Paktachinapak yuyarikuna (30min)
Imalla rurashkakunata rikushpa katina	Yuyaykunata, mana allikunata karanakuna sinchiyachinkapak, yuyaykunata hapinkapak ñawpakman sinchiyachinkapak

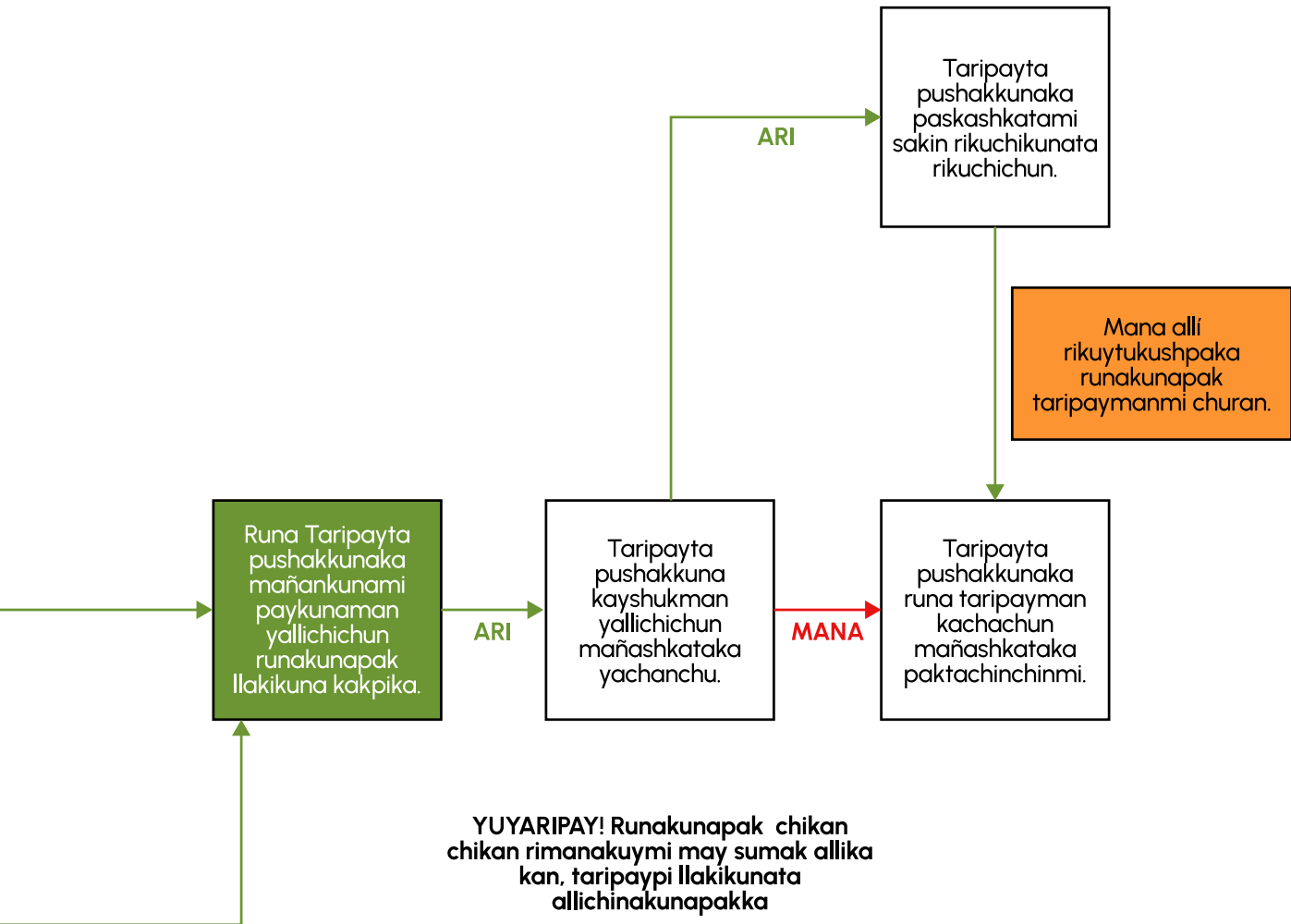

TINKUCHIY YANAPANAKUNAPAK

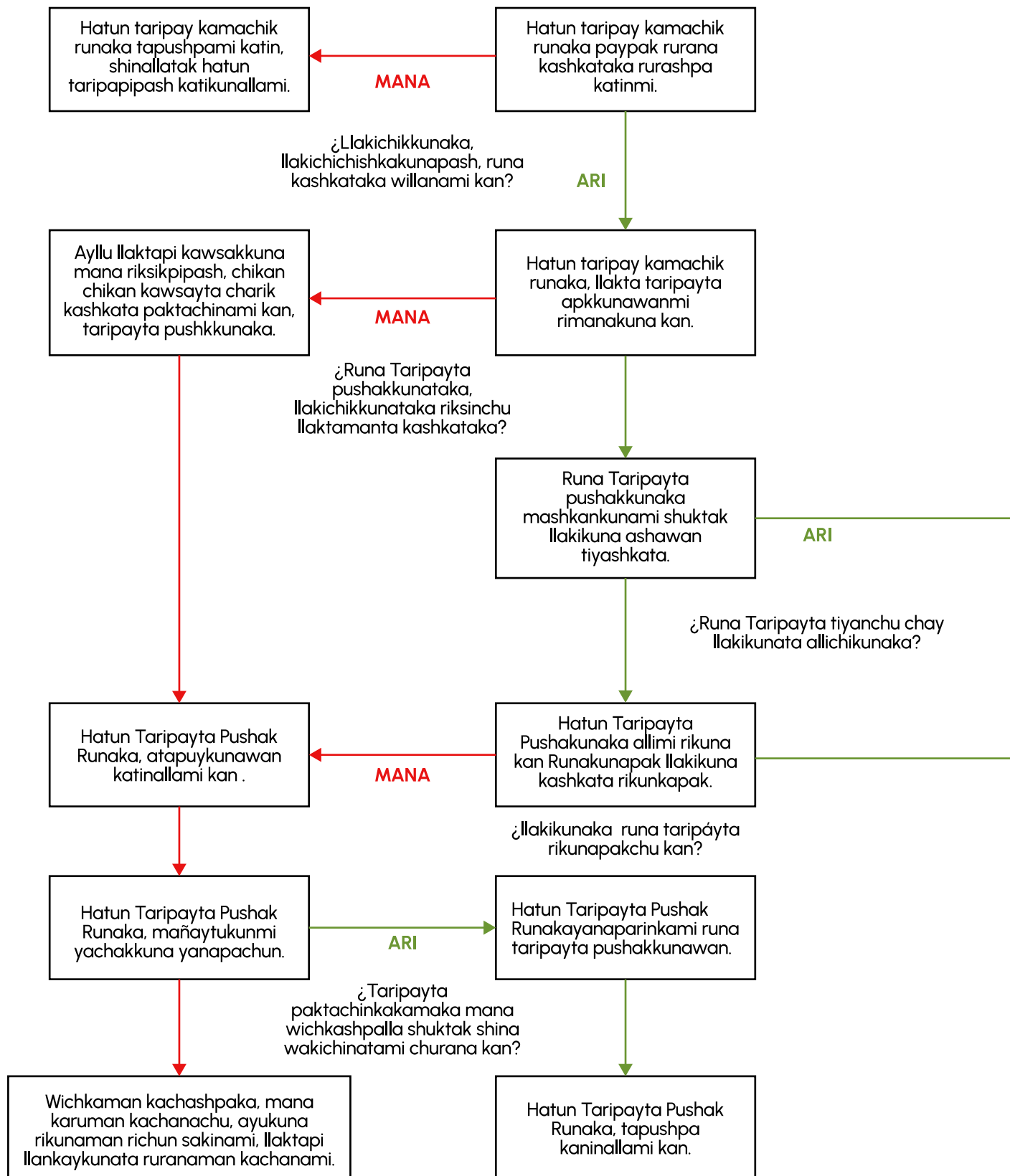

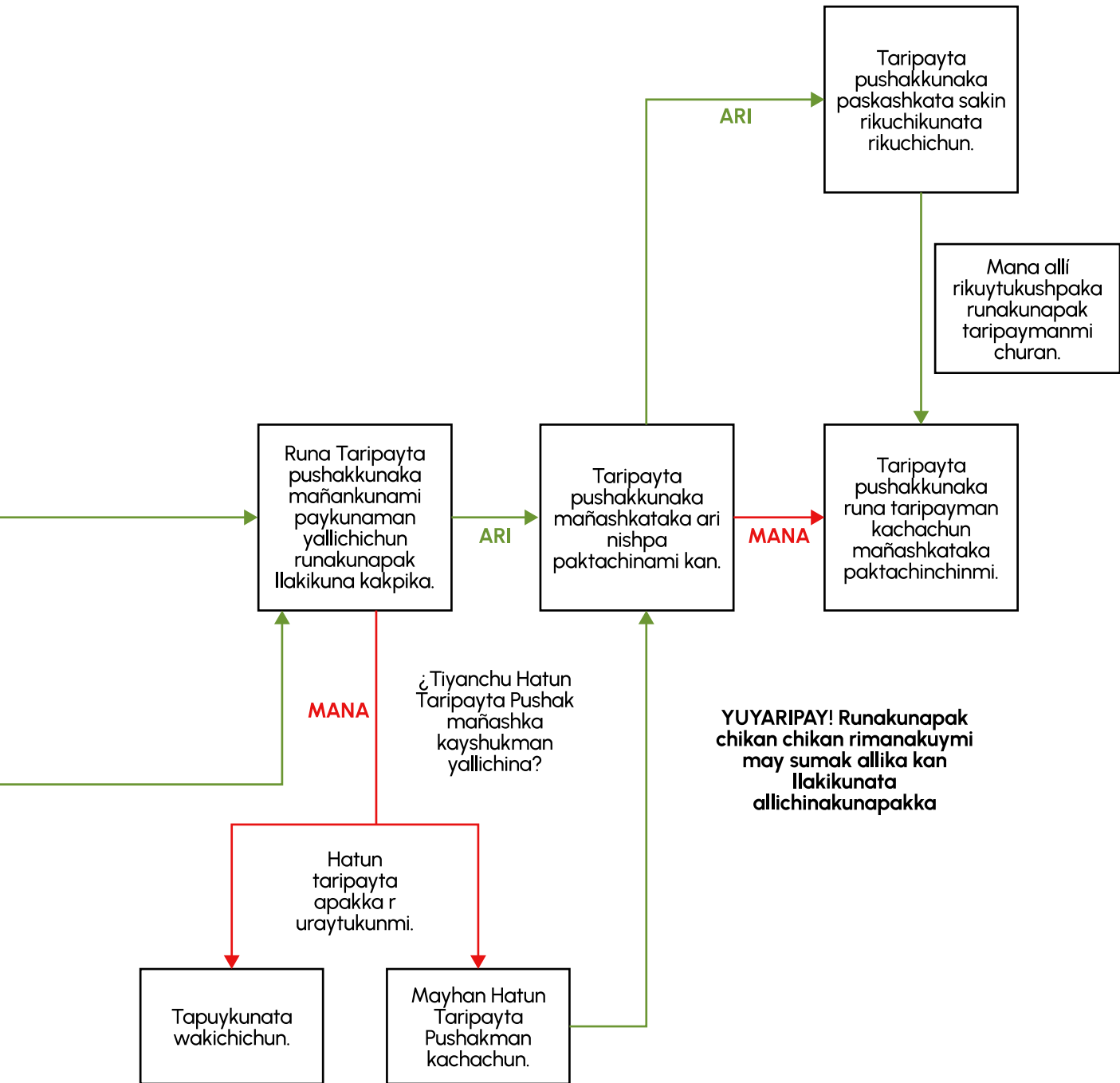
RUNAKUNAPAK CHIKAN CHIKAN RIMANAKUYMI

RUNAKUNAPAK CHIKAN CHIKAN RIMANAKUYM

Chikan chikan kawsayta Rikunapak Ilika

Kay Ilikatami rikushpa paktachina kan, chikan chin kawsayta charikkunata yachankapak.

IMALLATA RIKUNA	ARI	MANA	SHUKTAKKUNA
¿Runa kashkata rikuchirkachu?	☐	☐	
¿runa taripayta kamachikkunaman kuchuyarkachu?	☐	☐	
¿Runakunapak taripay kamachikkunapakpi allichikuna tiyata rikurkachu?	☐	☐	
¿Runakunapak kikin kawsaita ushaykunata rikurkachu?	☐	☐	
¿Shuktak Shuktak rimaita rimakkunaman riksichirkachu?	☐	☐	
¿Runakunapak kawsaykunata Hatun yachakkunaman riksichirkachu?	☐	☐	
¿Chikan chikan kawsayta charikkunawan rimanakurkachu?	☐	☐	
¿Runakunapak taripaykunata yuyaykunata kallariپی churarkachu?	☐	☐	
¿Yuyarishkakunata killkarkachu?	☐	☐	
¿Wichkanapak ranti imita laya wanachinata rikurkachu?	☐	☐	
¿Dirección Provincial Consejo Judicaturaman willarkachu?	☐	☐	

RIKUY: mayhan MANA nishpa churashka kakkpika, allichinallami kan, manarak ashawan katishpa.

Rikunapak Ilika - Ruranakunata kayshukman yallichina

Kay rikuna Ilikata allimi rikuna kan, tukuyta paktachishkata kayshkman ruraykunata yallichikapak

Nro.	IMALLATA RIKUNAMANTA	✓	SHUKTAKKUNA
1	¿Runakunapak taripayta kamachikkuna mañashka tiyanchu?	☐	
2	¿Runa taripayta kamachikka paktachu kan?	☐	
3	¿Runakunapak taripay kamachikpi allichikuna tiyanchu?	☐	
4	¿kinsa punllakama sakirkacho ima rkuchikunata churachun?	☐	
5	¿Runa Taripayta kamachikkuna ari nichishkachu kan?	☐	
6	¿Rikurkakunachu art. 171 CRE, nishkakunata paktachinchu?	☐	
7	¿Mana allí achiklla karpika, runakunapak kamachikkunata kallariپی churakachu?	☐	
8	¿Runakunapak taripayta pushak kamachikkunaman kachashkata killkashpa wakichipay nirkachu?	☐	

Rikunapak Ilika - Yanapanakuna

Nro.	YANAPANAPAK RURAYKUNA	✓	SHUKTAKKUNA
1	¿Runakunapak taripay kamachikta pushakkunaman willarkachu?	☐	
2	¿llakichik runataka tarpurkachu maimanta kashkata pushkkunata riksinchu?	☐	
3	¿Chimpapura rimanakunapak runakunapak taripay kamachikkunata kayarkachu?	☐	
4	¿Shuktak mama rimayta yachakkunata churarkachu?	☐	
5	¿Ama wichkankapak ima shuktakta ruranata yuyarirkachu?	☐	
6	¿Awka runakunawan yanaparinapak mañarkacho runa taripay kamachikkunata?	☐	
7	¿Laki makaykuna tiyarpika warmikunapak ushaykunata paktachun, shinallatak shuktak shuktak kawsaimantapash rikurkakunachu?	☐	
8	¿Ari ninakushkata killkarkakunachu?	☐	

Yanapak Kamachik wasikuna

Pushkakuna	<ul style="list-style-type: none"> • Dirección Provincial del Consejo de la Judicatura. • Defensoría del Pueblo – Mecanismo de Pueblos y Nacionalidades. • Organizaciones indígenas (CONAIE, FEINE, FENOCIN). • Peritos antropólogos certificados (lista en el Consejo de la Judicatura). • Traductores oficiales de idiomas ancestrales.
Kamachik killkakuna	<ul style="list-style-type: none"> • Constitución del Ecuador (Arts. 1, 10, 57, 171, 424). • Sentencia CC No. 112-14-JH/21 (vinculante). • Código Orgánico de la Función Judicial (Arts. 343-346). • Convenio 169 de la OIT sobre Pueblos Indígenas y Tribales. • Declaración de la ONU sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas (2007).

RIKUNAPAK WILLAY KAMUKUNA

- Constitución de la República del Ecuador (2008). Arts. 1, 11, 56-59, 76, 171.
- Código Orgánico de la Función Judicial. Arts. 8, 343-346.
- Convenio 169 de la OIT sobre Pueblos Indígenas y Tribales.
- Corte Constitucional del Ecuador: Sentencias 134-13-EP-20; 112-14-JH/21; 256-13-EP-21; 1779-18-EP; 1-12-EI/21; 1-15-EI/21.
- ONU: Declaración sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas; Informe de la Relatora Especial (A/HRC/42/37).
- CIDH: Opinión Consultiva OC-29/22 sobre Enfoques Diferenciados.
- Yuquilema, V. La justicia Runa. Pautas para el ejercicio de la justicia indígena (2015).
- Vintimilla, J. Justicia comunitaria en los Andes de Perú y Ecuador (2012).
- Pacari, N. y Yumbay, M. Derecho propio y sistema de administración de justicia Kichwa (2019).
- Resolución 53-2023 del Consejo de la Judicatura

CORTE NACIONAL DE JUSTICIA

En colaboración con
Canadá

ENCUENTRO DE ECUADOR Y CANADÁ:
UN DIÁLOGO INTERCULTURAL ENTRE LA JUSTICIA INDÍGENA Y LA JUSTICIA ORDINARIA

ECUADOR

CANADÁ